

Často se říká, že kapitalismus je synonymem pro krizi, že je z krizí své vlastní výroby živen, nebo taktéž, že jeho „schopnost adaptability“ je bez omezení, z čehož je odvozována jeho nepřemožitelnost. Ve skutečnosti je potřeba rozlišovat krize cyklické, recesní (např. známé Kondratěvovy vlny) a krize systémové, strukturální (jako například ty z let 1870 a 1893, Velká hospodářská krize roku 1929, nebo krize mezi lety 1973 a 1982, jejichž průběh byl v západních zemích charakterizován vzestupem strukturální nezaměstnanosti).

O současné finanční krizi nelze mít pochyb, že nás staví před jednu takovou strukturální krizí, odpovídající zpřetrhání logiky a dynamické soudružnosti celého systému. Přicházejíc po krizi akciového trhu roku 1987, americké recesi roku 1991, asijské krizi roku 1997 a prasknutí tzv. „internetové bubliny“ v roce 2001, je tato krize mnohem silnější než její předchůdkyně a je dle všech důkazů tou nejzávažnější, kterou známe od konce let třicátých.

Většina lidí tomu, co se dnes odehrává, příliš nerozumí. V průběhu posledních let jsme těmto lidem vychvalovali kvality „amerického modelu“ a ujišťovali je o blahodárných účincích „radostné globalizace.“ Dnes vidí, jak se tento americký model hroutí a jak globalizace zvyšuje sociální bídu. Ono představení, které poskytly jak americké, tak evropské centrální banky vypuštěním stovek miliard dolarů a euro do finančního systému od 15. září, je nechává tázat se; „kam se poděly veškeré ty peníze?“ Tento zájem je taktéž přiživován pocitem, že nikdo opravdu netuší, co bychom v této situaci měli dělat. Relativní ticho, které přichází ze strany politiků, je, co se tohoto ohledu týče, poměrně výřečné. Konečně, lidé chtějí vědět, jestli tato krize byla či nebyla předvídatelná. Jestliže ano, tak jak je možné, že nebyla dopředu vykonána žádná opatření? Jestliže ne, není to důkazem toho, že nikdo nad tímto finančním systémem, záměrně spuštěným na svou šílenou pouť, již nemá kontroly?

Ve skutečnosti tedy čelíme krizi trojnásobné: krizi kapitalismu, krize liberální globalizace a krizi americké hegemonie.

Nejčastější vysvětlení vzniku současné krize hovoří o zadluženosti amerických domácností hypotékami (známými „subprimes“). Pouze se zapomíná říct, z jaké příčiny jejich zadluženost vznikla.

Jedna ze stěžejních charakteristik „hyperkapitalismu“, tedy historicky třetí vývojové vlny kapitalismu, je naprostá nadvláda globalizovaných finančních trhů. Tato nadvláda dává zvýšenou moc držitelům kapitálu, obzvláště akcionářům, kteří jsou dnes těmi opravdovými vlastníky firem obchodovanými na burze. Toužíce ze svých investic vydobýt zisk co nejvyšší a co nejrychleji, akcionáři se zasazují o co nejrozsáhlejší snížení platů a příhodnou dislokaci výroby do vývojových zemí, kde jde nárůst produktivity ruku v ruce s tou nejnižší možnou výší mzdy. Výsledek – zvýšení přidané hodnoty vyhovuje všude mnohem více ziskům kapitálovým, než-li ziskům z vykonané práce, mzdová deflace se projevuje stagnací nebo snížením nákupní síly většiny lidí a úbytkem platebně schopné poptávky ve světě.

Současnou strategií tohoto „la Forme-Capital“ je tedy vždy redukovat co nejvíce výplaty, narušit co nejvíce vratkou stabilitu trhu práce, což produkuje jak chudobu nižších, tak

středních vrstev, jimž, v touze zachovat si svou životní úroveň, zbývá pouze zadlužení se, zatímco jejich platební schopnost se snižuje.

Možnost půjček nabízená domácnostem k pokrytí jejich běžných výdajů, či k nákupu bytu byla hlavní finanční inovací poválečného kapitalismu. Ekonomiky tedy byly stimulovány uměle vytvořenou poptávkou postavenou na dluhu.

V severní Americe byla tato tendence podporována od 90. let poskytováním více a více výhodných úvěrových podmínek (s výšemi osobních investic blížících se 0%), bez jakéhokoliv úvahy o platební schopnosti dlužníků. Objevila se i snaha kompenzovat pokles platebně schopné poptávky způsobené poklesem mezd „hurá nadšením“ pro mašinérii na úvěry. Řečeno jinými slovy, z nedostatku schopnosti poptávku stimulovat zvýšením kupní síly vznikla snaha povzbudit kunsumpci skrze půjčky. Tedy jediná cesta, jak vytvořit nová naleziště zisku a to i za cenu podstoupeného rizika.

Odtud pochází ono zázračně vysoké zadlužení amerických domácností, které si již dávno vybraly konsumpci nad úsporou (17% populace se tak již nachází bez jakéhokoliv sociálního pojištění). V současnosti jsou americké domácnosti dvakrát tak zadluženější než domácnosti francouzské a třikrát tak zadluženější než domácnosti italské. Jejich nadměrná zadluženost je prakticky rovna hrubému domácímu produktu Spojených států.

Následovná burzovní spekulace špatných pohledávek skrze tzv. „*sekuritizaci*“ umožnila velkým hráčům úvěrového trhu udělat tyto úvěry likviditními, zbavenými rizika platební neschopnosti dlužníků. Tato „*sekuritizace*“, která je dalším důležitým finančním vynálezem poválečného kapitalismu, spočívá na rozdělení aktiv – půjček udělených bankou nebo úvěrním družstvem – na části, a jejich následovném prodání za vyšší cenu, tedy podstoupením rizika, dalším agentům světa investičních fondů. Tímto způsobem se tedy vytváří velký úvěrový trh, který je rovněž trhem rizika. Je to právě zhroucení tohoto trhu, jenž je příčinou současné krize.

Nicméně tato krize je i krizí liberální globalizace. Násilný přesun americké hypotéční krize na evropské trhy je přímým produktem finančními mágy podporované globalizace. Mimo její aktuální příčinu je krize završením čtyřiceti let deregulace požadované ekonomickým modelem globalizované ekonomiky tržních liberálů.

V důsledku je to právě ideologie deregulace, jež způsobila americkou zadluženost, stejně jako to byla ona, která kdysi způsobila krizi mexickou (1995), asijskou (1997), ruskou (1998), argentinskou (2001), atd. Navíc to byla taktéž globalizace, která vytvořila podmínky v níž se nyní tyto závažné krize šíří takřka okamžitě, jako „*virus*“ do celé planety, řekl by Jean Baudrillard. Je to z tohoto důvodu, proč americká krize měla stejný efekt na evropské finanční trhy, počínaje těmi úvěrovými, i s veškerými jejími důsledky. Zde se nabízí srovnání s jakousi přílivovou vlnou, která smetla vše co ji stojí v cestě v momentu kdy se americké a evropské trhy ocitly na pokraji hospodářského úpadku, ne-li rovnou deprese.

Z tohoto pohledu je naprosto komické vidět jak se ti, kteří nepřestali vychvalovat výhody

„neviditelné ruky“ a ctnosti „samoregulujícího se trhu“ („je to trh, který má přebývat na trhu,“ můžeme se pravidelně dočíst ve Financial Times), vrhají k nohám veřejné moci, aby žádali jeho rekapitalizaci či znárodnění. Je to to staré dobré liberální pokrytectví – privatizovat zisk a socializovat ztráty.

Jak je známo, Spojené státy, bašta volného obchodu, se nikdy neostýchaly uchýlit se k protekcionismu v případě, že to svědčilo jejich zájmům. Nyní můžeme shlédnout jak se odpůrci „silných vlád“ (big government) v momentu svého bankrotu obrací ke státu. Faktické znárodnění Fannie Mae a Freddie Mac, dvou obrů amerických hypoték, představuje z tohoto hlediska bezprecedentní jev. Zatímco v roce 1929 americká vláda udělá chybu tím, že svěřila řízení krize do rukou „svazu bankéřů“ řízeného Rockefellerem, ministr financí Henry Paulson a předseda Federálního rezervního systému Ben Bernanke se rozhodli pro znárodnění těch nejvíce ohrožených ústavů.

Toto rozhodnutí je v historii Spojených států od dob Ronalda Reagana ojedinělým a nejradikálnějším zásahem do privátního sektoru finančnictví v historii Federální rezervy. Můžeme v tom spatřit poněkud drastický návrat k realitě Nicméně pro liberalismus je to také zhroucení jednoho z jeho bodů legitimace (veřejná sféra nikdy nesmí zasáhnout do mechanismu trhu, pod hrozbou, že snížení jeho efektivity).

Konečně, nesmíme zapomenout, že tato světová krize pochází ze Spojených států, tedy ze země, která teprve musí čelit svému neuvěřitelnému státnímu deficitu, stále narůstajícímu zadlužení v zahraničí i obrovskému deficitu obchodnímu. Po deset let byla americká ekonomika poháněna ne zvyšováním skutečné domácí produkce, ale rozšiřováním dluhu a díky dominanci dolaru ve světě. Celkový dluh (veřejný dluh + zadlužení domácností + zadlužení firem) je dnes roven 410% HDP (jehož výše je 13 biliard dolarů) – přijetí Paulsonova plánu tak povede pouze k dalšímu zvýšení finančního manka!

Tato krize tedy nemůže než přispět k nahlodání důvěry v dolar, jehož hodnota pravděpodobně klesne na ještě nižší hodnotu. To, že byl dolar jak měnou národní tak jednotkou využívanou na kontech mezinárodních, navíc zbaveným od roku 1971 vazby na zlato, umožnilo Spojeným státům po dlouhou dobu udržovat jejich hegemonii i navzdory obrovským finančním deficitům.

Tento proces pro Američany sestával ze systematického vývozu obligací do zemí s nadbytkem („pays excédentaires“, „surplus countries“). V budoucnosti bude neklid na velkých státních a privátních fondech, obzvláště v Asii, zadržujících velké množství amerických státních obligací (dluhopisy státní pokladny atd.), stejně i pohledávky ve Spojených státech, tím rozhodujícím faktorem.

V současné době je 70% veškerých národních rezerv světa tvořeno dolary, nicméně toto množství již po dlouhou dobu nemá vůbec nic společného se skutečným objemem americké ekonomiky. V nadcházejících letech se nezdá nereálné, že země vyvážející ropu postupně opustí dolar (ony známé „petrodolary“) a nahradí jej eurem. V delším časovém horizontu by tato situace mohla vyústit v to, že to budou země jako Čína a Rusko, které se budou ucházet

o vytvoření alternativního mezinárodního finančního systému. George Soros, to minulé jaro řekl bez obalu: „*éra zániku dolaru ve světě se přibližuje.*“

Dnes jsme ujišťováni, že abychom se vyhnuli tomuto typu krizí, stačilo by systém „*regulovat*“, případně „*moralizovat*.“ Politici, počínaje François Fillonem a Nikolasem Sarkozym, tak hovoří o „*vykolejení finančnictví*“, zatímco ostatní pranýřují „*nezodpovědnost*“ bankéřů, z čehož se vyvozuje, že krizi nelze pochopit než-li jako pod drobnohledem nedostatečné regulace, a že navrácení k více „*transparentní*“ praxi by umožnilo méně „*masožravý*“ kapitalismus. To je hned dvojitě nepochopení.

Nejprve proto, že je to přesně neschopnost politiků postavit se „*krizi efektivity kapitálu*“, co otevřelo cestu kompletní liberalizaci finančního systému. Dále a především proto, že je to ignorování přirozenosti samotného kapitalismu. „*Kapitál vidí jakékoliv meze jako překážku*“, řekl již Karel Marx. Logika hromadění kapitálu, to je nestřídmost, odmítnutí jakýchkoliv zábran, snaha kormidlovat svět tržní logikou, proměna všech hodnot na komodity, Gestell o němž hovořil Heidegger.

Podstoupení Paulsonova plánu bylo zajisté nezbytné, ale bude mít bez pochyby zvrácené následky. Jestliže jsou fakticky banky a velké firmy stojící na pokraji bankrotu dopředu ujišťovány o podpoře těchto finančních operací veřejnou mocí, je to samé jako nepřímé podněcování k opětovnému vytváření stejných chyb, které tak vyústí v nové spekulativní krize.

V tomto okamžiku je podstatné, že jak injekce k zajištění likvidity pocházející z Federální rezervy a centrálních bank, tak podstoupení Paulsonova plánu, se zdají být bez pozitivního tržního efektu. To je jasná ukázka omezení čistě monetární politiky.

V období nadbytku kapitálu, posilňování moci finančníků se jeví jako klíč k větším výnosům kapitálu. Krom finančnictví samotného je to regulace ekonomiky pouze dle kritéria zisku a bez jakýchkoliv úvah o lidských faktorech, o rozvrácených lidských životech, o plýtvání přírodních zdrojů a o ne-tržních nákladech („*negativních externalitách*“), která je touto finanční krizí položena v otázku. Příčinou této finanční krize je hledání co nejvyššího zisku za co nejkratší dobu, honba za maximálním zhodnocením kapitálu je tak pronásledována na úkor veškerých ostatních ohledů.

Může se sebou tato krize, efektem domina, přinést řetězové neplnění finančních závazků všech ekonomických aktérů a tak i zhroucení celého finančního systému? Tak daleko jsme ještě nedošli. Je možné, že kroky, které byly v minulých týdnech vykonány, byly schopné zabránit kompletnímu rozpadu finančního systému. Nicméně i v nejlepším ze všech případů tato ekonomická krize přetrvá a společně s recesí (či dokonce depresí) ve Spojených státech a silným zpomalením rozvoje v Evropě, způsobí vzestup nezaměstnanosti. V důsledku to povede ke značnému snížení tržeb, což se nevyhnutelně odrazí i na burzovním trhu.

Navzdory tomu co je často tvrzeno, je vztah mezi spekulativní (virtuální) a reálnou ekonomikou až příliš reálný. Firmy přímo závisí na bankovním systému, který již nebude

schopen poskytovat ty úvěry, jež firmy tak potřebují pro své investice. A to z toho důvodu že banky, oslabené nashromážděním špatných úvěrů vydaných na nemovitosti, dnes značně snižují poskytování půjček (odsud pochází onen termín „*credit-crunch*“). Politické a společenské důsledky na sebe nenechají dlouho čekat.

Problémy nemohou než započít.

1) V originálu „*mondialisation heureuse*“, autor pravděpodobně poukazuje na ke globalizaci kritickou knihu od Alaina Minca (1997) stejného jména.

Za francouzského originálu *La Crise financière mondiale de l'automne 2008* přeložil Stanislav Máselník.